

O LIRĂ PATRIOATĂ (MARIA FLECHTENMACHER)

The Patriot Lira (Maria Flechtenmacher)

AI. CISTELECAN¹

Abstract

The article describes the cultural activity of “literary actress” Maria Flechtenmacher, focusing on the metamorphosis of her poetry as well as on her feminist definition of identity in the social background of the second half of the 19th century.

Keywords: Flechtenmacher, femininity, Romanticism, theatre, activism.

Maria Flechtenmacher vine dintr-o melodramă romantică absolut. Trista ei poveste e prezentată amănunțit de Vasile Gr. Pop, în *Conspect*-ul său². (De acolo extragem și noi rezumatul biografic). Părinții (mama, Ana, „supranumită Duduca”, era fiica unui paharnic sărac - Pangratie; tatăl – Costache – din familie înstărită, a Mavrodinilor), luați de mare patimă, s-au căsătorit într-ascuns și-n mare secret, întrucât Mavrodinii nu voiau o noră fără nici o lețcaie, „care nu aducea altă zestre decât frumusețe”.³ Peste toate, nora clandestină se mai și îmbolnăvește și se retrage la ai săi; mirele, ca să nu-și mai amărăscă mama, se mută și el tot acolo, dar în 1838 se îmbolnăvește „de buba neagră” și moare subit. Mavrodinoiaia, „care nu știa încă nimic despre cununia fiului său, îl înmormântă ca pe un flăcău, cu 12 fete îmbrăcate în alb, cu brad, muzică, și cal de călărie”.⁴ De zăcut va fi zăcut probabil acasă, la ai săi, întrucât, zice Vasile Gr. Pop, nevastă-sa nu știa de moartea lui, dar a avut un „presimțământ” teribil: când cortegiul funerar trece pe sub fereastra ei – rută obligatorie -, deși bolnavă, se ridică din pat „și dă un țipăt: *Costache a murit!*”. După trei zile, moare și ea, „lăsând în urmă o mamă nebună și două copile”⁵ : pe Cleopatra, de 3 ani – și care va muri curînd – și pe viitoarea poetă, Maria, de șase luni (născută în anul morții părinților). Orfanele nu pot conta pe bunica bogată, întrucât Mavrodinoiaia refuză să le recunoască și-și lasă averea (moare și ea după „doi sau trei ani”)⁶ Mitropoliei. Fetele sînt crescute de „epistatul de moșie” Dumitru, omul de încredere al lui Costache. Maria, așadar, „a crescut printre străini pînă la etatea de 8 ani”, după care bunul Dumitru a înscris-o la „pensionatul Știrboaița”, unde și-a făcut cele patru clase primare⁷ – singurele studii regulate, de altfel. Mai tîrziu, după căsătoria cu Alexandru Flechtenmacher și după nașterea singurului lor fiu, „se decise a-și începe educațiunea de la etatea de 20 de ani prin

¹ Prof.univ.dr., Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș

² Vasile Gr. Pop, *Conspect asupra literaturii române și literaturilor ei de la început și pînă astăzi, în ordine cronologică*, Ediție critică, studiu introductiv și note de Paul Lăzărescu, Editura Eminescu, București, 1982.

³ Vasile Gr. Pop., *op. cit.*, p. 154.

⁴ Idem, *ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Idem, p. 155.

⁷ *Ibidem*

sineși”.⁸ A reușit destul de bine de vreme ce va ajunge profesoară și va conferenția la Ateneu. Dar mai întâi se face actriță: „a fost pusă în teatru pe la anul 1850”, zice Pop, iar „primul său debut artistic l-a făcut în orașul Brăila”,⁹ la doar 12 ani. Se mută apoi, pentru trei ani, la teatrul din Craiova (aici își ia numele de Mavrodin; identitatea de nume cu altă poetă nefericită, Maria Mavrodin, va fi cauza confuziei pe care o face Ecaterina Săndulescu în *Evoluția scrisului feminin în România*,¹⁰ încurcându-le celor două – și amestecându-le - biografiile și bibliografiile). A fost mutare norocoasă, întrucât aici îl cunoaște pe Alexandru Flechtenmacher, adus de craioveni, „cu mari sacrificii”¹¹, de la Iași; se va mărita cu el în 1853, cam repede, după standardele de azi. După cum zice Rodica Oană-Pop, Maria „devine cea mai prețioasă colaboratoare a muzicianului”¹², scriindu-i versurile multor cîntece. E o familie de artiști mobili și activi, lucrînd pe la toate teatrele Regatului (București, Iași, Craiova) și cu toate trupele; păreau sub o zodie fericită, dar în 1872 le moare, la 17 ani, unicul fiu, despre care Pop zice că se distingea „printr-un talent genial la muzică”.¹³ Le rămîne fiica adoptivă, Marioara, pe care au găsit-o, la 20 februarie 1866, pe treptele Bisericii Sf. Dumitru.¹⁴ Deși celebri, compozitorul și actrița n-o duceau prea bine, căci la 21 august 1877 sînt nevoiți să dea o reprezentație pentru ca fiica lor „să urmeze studiile într-un internat din Capitală”.¹⁵ Poeta moare la 14 august 1888, nemaipucînd să vadă întreaga tragedie a familiei: compozitorul se stinge la 28 ianuarie 1898, „în cea mai cumplită mizerie, într-o casă umedă din fundul Capitalei”, după spusele lui N. Petrașcu,¹⁶ iar Marioara se sinucide în același an.¹⁷ Chiar fără să mai participe la aceste tragedii, ultimii ani ai poetei, zice Lelia Nădejde, au fost „întunecați de boală, suferință și lipsuri.”¹⁸

Maria Flechtenmacher e „prima noastră actriță literată”¹⁹, deși realizatorii masivei antologii *Actori poeți – poeți actori*²⁰ n-o bagă-n seamă. Nu sînt singurii, de altfel. Ca actriță a avut roluri importante (pe scena Teatrului cel Mare, din București, unde a jucat vreme de 18 ani, debutează în rolul Luizei din „Intrigă și amor” a lui Schiller)²¹ și va fi avut și faimă, dar jocul ei nu e niciodată remarcat decît în termeni generali și amabili. Cel puțin Lelia Nădejde se plînge că n-a găsit nici o cronică în care jocul să-i fie personalizat.²² De

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Marg. Miller Verghy, Ecaterina Săndulescu, *Evoluția scrisului feminin în România*, București, Editura Bucovina, 1935.

¹¹ Vasile Gr. Pop, *op. cit.*, p. 155.

¹² Rodica Oană-Pop, *Alexandru Flechtenmacher, viața în imagini*, București, Editura muzicală, 1964, p. 29.

¹³ Vasile Gr. Pop., *op. cit.*, p. 180.

¹⁴ Rodica Oană-Pop, *op. cit.*, p. 32.

¹⁵ Ioan Massoff, *Teatrul românesc. Privire istorică, volumul II (1860-1880)*, Editura pentru literatură, București, 1966, p. 476.

¹⁶ Apud Ioan Massoff, *op. cit.*, p. 643.

¹⁷ Rodica Oană-Pop, *op. cit.*, p. 36.

¹⁸ Lelia Nădejde, *Studii și cercetări de istoria artei*, Tom 12, nr. 1/1965, p. 67.

¹⁹ Idem, *ibidem*.

²⁰ *Actori poeți – poeți actori*, Antologie de Lucia Nicoară și Cristina Gavrilă, după o idee de Mircea Ghițulescu, Prefață de Cristina Gavrilă, Timișoara, Editura Brumar, 2008.

²¹ Lucia Nădejde, *op. cit.*, p. 67.

²² Idem, *ibidem*.

orgolioasă era însă peste măsură: în 1877, zice tot Lelia Nădejde, se retrage din comitetul Teatrului Național pentru că Ion Ghica a pus-o pe locul doi,²³ după Eufrosina Popescu (făcuse parte din primii societari ai Teatrului Național, alături de Eufrosina Popescu, Matei Millo ș.a).²⁴ E însă inimoasă și de inițiativă; înființează ea însăși o companie, Teatrul Junimii, cu gândul de a-i lansa pe tineri (aici debutează Grigore Manolescu), și nu se dă în lături de la sacrificii (de nu va fi exagerând), căci iată cum își prezintă proiectul: „Venindu-mi ideea de a forma o nouă generațiune de artiști tineri, instruiți, fără pretenții și plini de talent, mi-am luat bucașica de pîine din gura copiilor mei și mi-am vîndut tot de prin casă pentru îndeplinirea acestei idei.”²⁵ Nu e singurul gest de implicare. Prin 1871, înființează un comitet pentru ridicarea unei statui a lui Mihai Viteazu²⁶, dar municipalitatea aplică alt proiect. În orice caz, nu s-a atins de banii adunați, căci aceștia erau încă la bancă prin 1875 (după cum zice Vasile Gr. Pop), așteptînd ideea altor proiecte.²⁷ Regina Elisabeta o răsplătește, pentru activitatea de actriță, cu un medalion de „35 galbeni”, iar Carol I îi acordă Medalia de aur pentru activitatea de profesoară (de declamație) la Azilul Elena Doamna.²⁸

E, desigur, și luptătoare pentru emanciparea femeii și scoate în această cauză bisăptămînalul *Femeia română*, între 1878-1881. „*Femeia română* - zice Paraschiva Cîncea -, revistă cu o orientare burgheză progresistă, acorda o deosebită atenție instruirii femeii, posibilităților sale de a se integra în diverse profesii și drepturilor sale civile”.²⁹ De combătut, Maria combate cu nerv și pe oricine: în *Lăsați femeia să cîrpească*, de pildă, polemizează (e un fel de a zice, căci, de fapt, e o punere la punct) cu A. D. Xenopol. Cauza feministă era însă îmbrățișată mai dinainte, de pe vremea conferințelor de la Ateneu (din 1866), unde, zice Gh. Cardaș, “cu puțina ei cultură autodidactică”, ține “două frumoase conferințe”,³⁰ sau două „discursuri”, după Vasile Gr. Pop, „unul *asupra învățămîntului femeii și educațiunii copiilor*, și al 2-lea *în privința limbii și a muzicii*.”³¹ Cel dintîi e publicat în prima ediție a volumului *Poesii și prosă*.³² Și nu s-ar zice că n-are o retorică de scenă rezolută: „Emulațiune! Emulațiunea, doamnele și domnii mei, este îndemnul imitărei; este viața sau moartea unei națiuni, este alțarea sau degradarea omului! /.../ La lucru, dar, să învețe femeial...însă cum, și ce fel, trebuie să învețe? Aci este cestiunea,

²³ Ibidem.

²⁴ Cf. Ioan Massoff, *op. cit.*, p. 385.

²⁵ Idem, p. 333.

²⁶ Gh. Cardaș, *Poeți munteni pînă la Unire (1787-1859)*, Antologie și studiu, Editura Alcalay, București, /1937/, p. 497.

²⁷ Vasile Gr. Pop, *op. cit.*, p. 155.

²⁸ Idem, p. 156.

²⁹ Paraschiva Cîncea, *Mișcarea pentru emanciparea femeii în România, 1848-1948*, Editura Politică, București, 1976, p. 48.

³⁰ Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 497.

³¹ Vasile Gr. Pop, *op. cit.*, p. 155.

³² *Poesii și prosă* de Maria Flechtenmacher, Dedicat pensionatelor din România, București, Tipografia Națională C. N. Rădulescu, 1871. E singurul volum pe care-l menționează cercetătorii și dicționarele, dar Mihai Iovănel (cărui-a-i mulțumesc pentru bunăvoința cu care mi-a făcut rost de opera Mariei Flechtenmacher) a găsit la Biblioteca Academiei și o ediție a II-a „revăzută și adăugită”, apărută în 1879. Exemplarul e incomplet, dar sumarul e diferit: ediția din 1879 începe cu o serie de prelucrări după Lamartine și abia apoi reia piesele apărute în 1871.

precum zicea marele poet Șecspear”. E, în totul, o declamație de idei pozitive pentru emancipare și responsabilizare (cu propuneri concrete: trebuia început prin darea afară a guvernantelor).

Nu se putea, firește, să n-o preocupe, în toate felurile, teatrul. Nu doar că publică, în „Românul”, articole despre Teatrul Național³³, dar în 1877 scoate și o broșură despre *Situațiunea Teatrului Național sub direcțiunea d-lui Ion Ghica*.³⁴ Se străduiește să alimenteze și repertoriul (îndeosebi școlar; a scris pentru elevele de la Azilul Elena Doamna vodeviluri și piese educative; *Geloșia orfanei*, pe care o include în volum, e eminent educativă: „iubirea care merge pînă la neîncredere este un turment pentru acel care o încearcă și cea mai mare injurie pentru acel care o inspiră”, declamă o elevă în concluzia vodevilului), ba cu traduceri (din Eugene Scribe), ba cu compoziții personale. S-a încercat, zice Ioan Massoff, și într-o revistă, *N-ai cuvîntul* (replică la *Ai cuvîntul* a lui Pantazi Ghica, replică, la rîndul ei, a *Cer cuvîntul* a lui Matei Millo, singura însă, din cele trei, cu succes).³⁵

Ca poetă debutează glorios și-n împrejurări glorioase: „Nutrind – zice Pop - în pieptul ei încă de copilă simțăminte nobile pentru poporul, care o crescuse și-i insuflase caracterul onoarei și al umanității, se dezvoltă în sufletul său focul patriotic, și la 1859, unirea țărilor surori îi inspiră primele versuri adresate *Românilor uniți*,” a recitat poezia la teatru, „lucru ce făcu mare entuziasm.”³⁶ „Focul patriotic” arde, ce-i drept, în aproape toate poeziile, multe din ele ocazionale și festive (și puse pe muzică pe Alexandru Flechtenmacher). Putem primi liniștit, drept concluzie acurată, vorbele Stănuței Crețu: “versurile, banale și naive, imnuri mai ales, elogiază evenimentele politice de reală importanță /.../ și evidențiază, fără calități literare, patriotismul sincer al autoarei.”³⁷ Lui Vasile Gr. Pop i-au făcut, desigur, ceva mai bună impresie: „Limba, în care scrie, este curată, mai mult populară, stilul destul de curent, versurile bune, rima puțin neregulată, cadența ușoară”.³⁸ Deși cu liră eminent patrioată, altele visa Maria Flechtenmacher: să scrie ca Lamartine: „O Doamnel! Nu vreau aur, nu vreau împărăție/ La tronul tău gîndirea-mi aș vrea numai să vie/ Să soarbă o secundă din suflul tău divin!// Nu vreau să-mi dai avere, junețe pieritoare/ Ce trec ca vijelia la razele de soare;/ Vreau numai o secundă să cînt ca Lamartin!”³⁹ (Lui Lamartine îi traduce *Lacul* și-l „imitează” în deschiderea ediției din 1879 – cu *Omul către Dumnezeu, Dumnezeu către om, Moartea creștinului și Noaptea Crăciunului*). Între poetesele vremii, toate îndrăgostite extra-conjugal, e singura fidelă și devotată soțului, pe care-l și omagiază în cîteva rînduri (în vreo cinci, inclusiv un acrostih). Versurile sînt cum sînt, dar simțămintele domestice sînt frumoase și exaltate religios: „Frumoasă-i luna cînd se reflectă/ În ochiu-ți dulce, viu amoros,/ Frumoasă-i

³³ Stănuța Crețu, *Dicționarul general al literaturii române*, E-K, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005 (tot ea, aceleași lucruri, în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Editura Academiei, București, 1979), p. 162.

³⁴ Cf. *Enciclopedia Cugetarea*.

³⁵ Ioan Massoff, *op. cit.*, p. 329.

³⁶ Vasile Gr. Pop, *op. cit.*, p. 155.

³⁷ Stănuța Crețu, *op. cit.*, p. 162.

³⁸ Vasile Gr. Pop, *op. cit.*, p. 156.

³⁹ *Lui Lamartine*, în ediția a II-a.

buza-ți când îmi repetă/ Cîntul iubirei tainic duios.//...// Plane dar vesel și lumineze/ A tale raze pe sînul meu/ Și cu amorul fă să-nceteze/ A mea viață și cursul tău.// Plane dar vesel lumina-ți dulce/ Pe lumea-ntregă și sînul meu,/ Și cu amorul fă să se urce/ A mea viață la Dumnezeu” (*Stimabilului meu soț*). Cum soții nu prea au parte de omagii și declarații, ale Mariei, orișicîtuși, pot trece drept notă aparte (dacă nu lirică, măcar morală; poezia Mariei e extrem morală și moralizatoare). E caz de tot excepțional ca figura casnică a soțului să prindă valențe de Zburător, dar măcar Maria a încercat. Cel mai frecvent ea se avîntă în lirica de mobilizare și exaltare a virtuților române (strămoșești sau reînviolate recent), celebrînd istoria (ca eveniment și prin personalități: Unirea, Cuza, Carol etc.) în poeme solemne sau cantabile. Exaltări o cuprind și cînd vine vorba de femeia română, în special de fecioarele din popor: “Căci copile sprinteoaie/ Ca noi nu mai sînt,/ Nici în lună, nici în soare/ Nici preste pămînt//...//Așa trebuie să fie/ Fiica de român,/ Unde calcă să se-nmoaie/ Pămîntul străbun” (*Hora fetelor*).⁴⁰ Dar de tot exaltată devine poeta cînd cîntă de renașterea țării: „Saltă liber Românie/ Ora mîndră a sunat!/ Din vis rău, vis de sclavie/ Fiii tăi s-au deșteptat.//...// Mergi atunci și dă de svîntă/ Că ești june și voinic/ Mergi, și țara-ți desmormîntă/ Din ghiare de inamic.// Și te-ntoarce apoi în urmă/ Vesel, mîndru și cîntînd/ La iubita-ți ș-a ta mumă,/ Ce vor liber un pămînt” (*Vocea animei*). În mare, e un desen de idilă istorică: țară jună cu principii providențiali, timp vitejesc, fecioare patriote și flăcăi capabili deopotrivă de jertfă eroică și de dragoste. Pe acest desen Maria pune doar paie de entuziasm, cît pasional, cît educațional. În sufletul ei va fi fost poate o pasională, dar de fiecare dată întoarce totul în morală, în sfaturi pozitive. Are și cîteva poezii cu dramă (și atunci drama devine absolută: „E oare cu putință să mai existe-n lume/ Vreun adevăr, vreun bine, vreun farmec de amor?/ Sau toate sunt minciună! Un joc ce n-are nume/ Prin care se turmentă sărmanul muritor.//...// Ce poate dar femeia cu frageda-i ființă/ A căria protector natura te-a ales,/ De cît să-ți dea răsplata prin dor și suferință,/ Rîzînd de-a tale chinuri, de sufletu-ți pervers.// Ferește dar copilă de-amor ce-aduce moartea/ Ferește-te soție de lașe desonori,/ Feriți-vă voi mume d-a nu încrede soarta/ Fetițelor candidă, *copiilor din flor?*” - *Bastardul*), dar e numai dramă de psihologie (aici din cauza unui ingrat în amor) folosită în educațiune. Suferința e bruscă și teribilă („Ca ora fericirii periși de lîngă mine!/ Și n-avusei curagiul spre tine-a mai privi./ Căci vai! Decepțiunea n-a mai lăsat vreun bine/ În pieptu-mi încă tînar ce-amarnic îl strivi!” – *La o vizîune*), dar poeta, pozitivă structural, n-o prea frecventează, chemată mereu de temele patriote. Deși cea mai bună poezie a ei, un *cv*, îi pune toată viața sub semnul amărăciunii și deziluziilor: „Trecut-am prin durere și ea prin al meu suflet/ Și urme-adînci și negre în pieptu-mi a lăsat./ Amarnica-i suflare negrită al meu cuget/ Căci soarta făr’de milă cu mine s-a giucat.// Pe trei-zeci ierne negre aproape sunt să număr/ Momente, zile, ore, din anii-mi ce-au trecut,/ Și fără să pot zice că n-am știut să sufăr/ O zi de fericire eu încă n-am avut” (*Decepțiune*). Dar și aici morala (de orfană) bate tema: „O! Voi, drage fetițe, a căror soartă-n lume/ Vă mai păstrează încă acel Angel ceresc,/ Iubiți-l, cu înfocare iubiți a voastre mume/ Și respectați din suflet căminul părintesc!// Și voi soții

⁴⁰ Poezia nu figurează în volume, dar o antologhează Gh. Cardaș.

iubite ce ați jurat credință/ În față cu altarul la care vă-nchinați,/ Iubiți cu adorare și cu recunoștință/ Unica fericire ce-n lume mai aflați.// Căci vai! e de femeia, când are o soțioară/ Și-un copilaș pe brațe ce-o mângâie, zîbind/ Să caute aiurea plăceri care omoară,/ Sau care per ca visul lăsînd un piept sdrobit”. (Maria nu vorbește chiar așa de popular cum credea Vasile Gr. Pop, căci nu se ferește niciodată de neologisme). Mai mult educatoare decît poetă, firește, Maria Flechtenmacher a fost o femeie de inimă, o animatoare cu gînduri bune. Dacă ne amintim că Rimbaud scria în paralel cu ea, îi facem, desigur, o prea mare nedreptate.